

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Юрій Присяжнюк

НОВІТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПАТРІОТИЗМ: ОБСТАВИНИ ТА МОЖЛИВОСТІ*

Поняття “патріотизм” рідко викликає термінологічне незрозуміння, тим більше суперечки в інтелектуальних колах. Набагато частіше воно стає предметом конфліктних ситуацій, коли мова заходить про його суспільний (практичний) контекст.

Для людини епохи модерну бути патріотом означає чітку й однозначну орієнтацію на національні пріоритети. Проте ще недавно, десь два роки тому, образ націоналізму як ідеології, національно-визвольного руху чи просто національного самоствердження був “або зовсім невідомий, або принципово несприйнятний” значною частиною українських громадян [1, 180]. Про це свідчать соціологічні опитування, а щодо себе, то скажу – з подібними рефлексіями вчителів і директорів середніх шкіл я зустрічався раз по раз, коли протягом 2004–2008 рр. читав лекції на обласних курсах перепідготовки педагогічних працівників у Черкасах, тематично присвячених якраз національно-патріотичному вихованню.

Доречно також пригадати нагородну епопею 2009–2010 рр. навколо знакових постатей українського модерного націотворення С. Бандери та Р. Шухевича. Присвоєння і позбавлення їх “геройських” звань викликали підвищений інтерес та породили неоднозначність позицій, причому не лише по розмежувальній лінії “українці – неукраїнці”, а й у середовищі власне української (етнічної) спільноти. За президентства Віктора Януковича свою опозиційність поглядам націонал-патріотів виявляли як апологети комуно-советського дискурсу, так і поборники англосакських (євроатлантичних) ліберальних цінностей. Полемізуючи в науково-пізнавальній площині, додаю, це, вочевидь, саме той випадок, коли історик (гуманітарію), який прагне об’єктивувати осмислення історичного явища, доводиться мати справу з минулим у значенні “копирсатися в купах попелу, який місцями вже охолов, а місцями все ще теплий” [2, 17].

---

* Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Держаного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом (№Ф67/8-2015) «Спільна історія України та Білорусі в сучасній колективній пам’яті обох народів: компаративний аналіз».

Ведучи мову про новітню еволюцію українського патріотизму (від 1991 р., з акцентом на світоглядні зміни, що спричиняли й водночас самі поживлялися під впливом Помаранчевої революції 2004 р. та Революції Гідності 2013–2014 рр.), виправдано не ігнорувати завдання щодо поглиблення знань про складний попередній шлях національного пробудження й ствердження українства. Приміром, думка, сформульована М. Драгомановим у далекому 1873 р. про те, що “Україна, як національність, ще не виступила в Росії й сама себе ще не знає”, тепер має отримувати істотно критичнішу оцінку [3, 137]. Адже контекст цитати не доцільно сприймати буквально, тобто у виключно драгоманському дусі – розмежування українського й російського. Процес “відпадання” України від Росії триває, як відомо, фактично до наших днів, але в новітніх умовах такий алгоритм мислення засвідчив би радше рецидив догодження малоросіянина, аніж вияв патріотичності українця. Думаю, що завдання буквального роз’єднання країн виконувалося на етапі виборювання державної незалежності на зламі 1980–1990-х рр., наразі ж актуальним є військовий (збройний) аспект боротьби (хоча, вимови ці слова 1,5 роки тому, відразу наразився б на “гнівну” реакцію численних “вітчизняних” опонентів). Отже, робимо попередній висновок, і в новітні часи чимало з того, що ми чуємо, що нам кажуть, залежить від обставин, передусім політичної кон’юнктури. Але уявляти, мислити й діяти треба за власною логікою, а не запозиченою в опонентів. Тим більше у ворога, який руйнує українську націю, державу, культурну самобутність народу. Інакше кажучи, де той агресор (Путін) сьогодні “зупиниться” для українця не є найважливішою проблемою, головний виклик для нього в тому, що частина його Батьківщини вже окупована і це як ніщо інше унеможливило будь-які подальші національні компроміси з його боку.

Сказане підтверджуємо статистикою. У 2005 р. пишалося, що є громадянами України, близько 70% населення країни, вважало себе патріотами 75%, понад 90% сприймало Україну як Батьківщину [1, 175]. У 2014 р. ці показники виявилися ще вищими, а серед дітей учнівського віку останній сягає рекордних 95% [4].

А втім, не все так однозначно. Новітній патріотизм по-українськи – це для багатьох людей, як не дивно, усе ще виклик, що означає болюче подолання (редефініції) стереотипів, ідентичностей советського періоду. Не вдаючись до характеристики регіональних відмінностей, а вони тут суттєві, зазначу, що загалом у цьому випадку інтелект людини (громадянина, виборця) продовжує перебувати в ролі не так суб’єкта, як об’єкта. Тобто наявні розуми, навіть наукові положення та узагальнення, здебільшого самі змінюються під тиском обставин, а меншою мірою впливають на ці зміни. Власне ж обставини еволюціонують порівняно стрімкіше. Тому ще нещодавно (в межах одного покоління) вищий

патріотизм виявлявся в згаданій боротьбі за Україну, її державність, згодом – за українську Україну, далі – за європейський вибір України (до Вільнюського саміту 2013 р.), а віднедавна – за все разом, включаючи сповідування національних та європейських цінностей, збройний опір загарбникам, коли вимагає ситуація – самопожертву. Зразком такого патріотизму є поведження в російському полоні пілота, народного депутата України Надії Савченко, а також Олега Сенцова та Олександра Колченка, які потрапили туди за надуманими звинуваченнями.

Однак сама по собі боротьба як така “проти” не дає великої перспективи. Аби перевести мислення й дії в продуктивніший алгоритм “за”, потрібно апелювати до чогось ширшого та значущого. Враховуючи український і світовий досвід, ним може бути сама людина, її права, інтереси, а найперше все ті ж цінності – фундаментальні засади вірувань та переконань, що лежать в основі способу думання й відповідної поведінки. Вочевидь має йтися про політичний режим, який окреслюють метафорою “демократія”. З цього приводу німецький політолог та історик Герхард Симон зазначає: “Шлях до демократії через творення нації, без сумніву, повний небезпек, але інших шляхів просто немає” [1, 28]. Тобто без патріотизму, національного ствердження не буде й такої бажаної демократії.

На жаль, повторю, в українському суспільстві зберігається й досить ще потужний советський дискурс. Витрачаючи багато часу та енергії на доведення своєї правди, посткомуністичні теоретики патріотизму так і не спромоглися збагнути, точніше надто повільно усвідомлюють нові (національні) реалії. Зрештою, з появою нового покоління, їхнє відставання стає помітнішим.

Але не все вирішується в площинах ідеології. Якщо переводити аналіз у ту ж таки царину науки, то можна погодитися з думкою Ярослава Грицака, що “українська історія після 1991 р. показала неспроможність старої культурно-народницької схеми, яка зводила українськість до етнічних (насамперед мовних) відмінностей і вважала їх обстоювання за найвищу мету українського руху” [1, 18]. Однак українці, наголошую на цьому, не лише споживають чуже, а й творять своє (перефразовуючи відомі слова Ліни Костенко, оборону тепер тримають уже “не лише мертві, а й живі”). Так, сама назва “українці” дедалі частіше звучить на конференціях, брифінгах, самітах. Тобто якщо раніше цей термін прийнято було сприймати виключно в етнічній площині, що викликало спротив, емоційні суперечки, то тепер переважно в політичному (громадянському) контексті. Відтак тенденція очевидна: її ідейний вектор проходить від колись програного українцями модерну до постмодерну, в межах котрого перспективи для них не виглядають безнадійними.

Патріотизм у практичній площині – це консолідація спільноти. Що єднає абсолютну більшість людей в Україні (згідно з даними

опитування)? Передусім праця на благо країни, піклування про добробут сім'ї, повага до законів, державних і громадських інституцій. Що роз'єднує? Спекуляції на питаннях мови, неготовність відмовлятися від особистих благ в ім'я її майбутнього. Між іншим, гібридний характер війни, яку другий рік поспіль (а насправді, вже багато років) веде РФ проти України, певною мірою зумовлений, так би мовити, внутрішнім чинником – кількістю громадян, “готових захищати Україну від зовнішніх ворогів”, більша, аніж чисельність тих, “хто готовий захищати її територіальну цілісність” [1, 175]. Утім, треба усвідомлювати й таке: чимало новітніх патріотів – це власне ніякі не патріоти, а звичайнісінькі пристосуванці. Тобто люди, які невимушено змінюють свої погляди, словесну риторику, навіть, трапляється, життєві позиції, манери соціального поведіння, при цьому є послідовними в дотриманні самого алгоритму адаптації до кон'юнктури поточного моменту. Але, як би там не було, національна єдність має вищу цінність (навіть, упереджуючи ймовірні уточнення, за будь-який пошук справедливості, включаючи і ситуацію, коли вона – справедливість – означає найпривабливіший у розумінні пересічної людності (народу) сенс). Тому дорікати квазіпатріотам, які звикли переодягати політичного кожуха залежно від обставин, особливої потреби немає. Сьогодні боротьба йде за Україну, але, оскільки визнано, що вона, як національний проект, відбулася, на перший план виходить інше питання – якою вона буде? Чи утвердяться європейські цінності безповоротно, чи спільноту чекатимуть чергові хвилі квазіреформ та авторитаризму?

Отже, ведучи мову про новітній український патріотизм, по-перше, варто пам'ятати, що він не втратив своєї національної (модерної) сутності. По-друге, відбулося зміщення його геополітичних (цивілізаційних) векторів: якщо до 2014 р. у свідомості значної частини населення України (навіть тих людей, які відповідали за безпеку держави) головна загроза йшла не зі Сходу, а з Заходу (а для Криму з Туреччини), то віднедавна все змінилося майже до навпаки. Щоправда, обидві опції продовжують демонструвати неабияку живучість. По-третє, відчутною лишається деперсоналізація уявлень про патріотизм – розчарування в політиках не лише не зникло, а й посилюється, тоді як люди більшою мірою вже орієнтуються на національні ідентичності та цінності.

Зрештою, українські реалії останнього десятиліття засвідчили відносність, а нерідко й абсолютну застарілість теоретичних схем, способів мислення щодо суспільства як національної спільноти (держави), що їх було напрацьовано протягом XIX – початку XXI ст. Проте такою ж мірою вони показали недолугість, умовно кажучи, антиукраїнських проектів. За великим рахунком джерелом новітнього патріотизму стали не інтелектуальні умовиводи та набридливі ідеологічні сентенції, а

соціальний досвід, громадянська позиція. Найголовнішим “рушієм історії” тут виявилися самі українці, передусім ті, що за роки новітньої державної незалежності народилися, вирости й заявили про себе.

Джерела та література

1. Грицак Я. Страсті за націоналізмом. Стара історія на новий лад. Есеї. / Ярослав Грицак. – К. : Критика, 2011. – 352 с.
2. Февр Л. Бои за историю / Люсьен Февр ; отв. ред., авт. ст. А.Я. Гуревич. – М. : Наука, 1991. – 630 с.
3. Мацузато К. Польский фактор в Правобережной Украине с XIX по начало XX века / Кимитака Мацузато // Ab Imperio. – 2000. – № 1. – С. 123–144.
4. 95 відсотків дітей пишаються, що є громадянами України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/school/news/30864/>

Вікторія Мазан

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Останні події в Україні показують, що з’являються нові категорії осіб, які потребують соціального захисту. Особливо вразливою групою вважаються жінки та діти із соціально незахищених категорій, сім’ї, члени яких загинули або були поранені в ході трагічних подій на Сході України, зокрема, вдови, які залишилися єдиними годувальниками родин, сім’ї військовослужбовців, які стають внутрішніми мігрантами. Надзвичайної уваги потребують діти із сімей, в яких загинули їхні рідні та близькі, друзі і знайомі. Працівникам психологічної служби необхідно знати про такі сім’ї, своєчасно надати необхідну психологічну, соціально-педагогічну допомогу.

За даними психологічного дослідження, що проводилося під егідою Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) у Донецькій області, майже 40% дітей віком 7-12 років та більше половини дітей віком 13-18 років стали безпосередніми свідками подій, що пов’язані з війною. Відповідно 14% та 13% бачили танки та іншу військову техніку, 13% та 22% бачили бої та сутички, 4% і 15% побиття знайомих людей, 6% та 5% стали свідками погроз застосування зброї. Декілька дітей з опитаних бачили вбитих і поранених. 76% дітей віком 7-12 років та 43% дітей віком 13-18 років відчували страх, коли ставали свідками вищеописаних подій [2, 37].

У зв’язку з цим, суттєво підвищується роль та значення професійної діяльності працівників психологічної служби системи освіти: практичних психологів і соціальних працівників.

Травмуючи обставини залишають дитину без стабільного, безпечного та підтримуючого оточення, яке є необхідним для нормального розвитку. Навіть якщо сім’я переїхала на нове місце в повному складі,